

Dünya Edebiyatının Temel Taşlarından Biri: Johann Wolfgang von Goethe

"Sabahleyin güneş doğarsa, gün güzel geçecek demektir, o zaman kendi kendime şöyle demekten kendimi alamıyorum: Yine insanların birbirlerine zehir edecekleri güzel bir gün! Birbirlerine zehir etmedikleri hiçbir şey yok zaten; sağlık, itibar, sevinç, dinlenme! Bunun sebebi çoğunlukla ahmaklık, düşüncesizlik ve sıkıntı, ama onları dinleseniz, çok iyi niyetliler."
Genç Werther'in Acıları

Dünya edebiyatı sıklıkla zikredildiği gibi pek çok büyük yazarı içermekte, kapsamaktadır. Bu bağlamda ele alınan yazarlardan bazıları şüphesiz herkes içinde aynı değere sahip değildir. Söz gelimi her okur için Fransız klasikleri lezzetli gelmeyebilir ya da Rus edebiyatının seçkin örnekleri. Misal, James Joyce'u yere göre sığdıramayanlar kadar neredeyse edebi bir nefretle ananların sayısı da azımsanamayacak kadar fazladır. Fakat bu yazarlar arasında öyle isimler vardır ki edebî beğenininde dışında bir anlam ifade etmekte, başlı başına bir edebiyat dehası olarak nitelenebilmektedir. Onlar sadece eserlerinin gücüyle değil, temsil ettikleri değerler ve özgül ağırlıkları ile asla kayıtsız kalmamayacak isimlerdir. Bu yazı, işte böyle bir dev ve onun belli başlı eserlerini anlatma merakıyla yazılmıştır; dünya edebiyatı fikrinin mimarı olan Johann Wolfgang von Goethe...

Eserleriyle kendisinden sonra gelen bütün Alman yazarlarını derinden etkileyen, tesiri sadece Alman dilinin egemen olduğu coğrafyalarda değil bütün dünyada gözlenen Goethe 1749 yılında, seçkin bir ailenin üyesi olarak Frankfurt'ta doğmuştur. Babasının yönlendirmesiyle küçük yaştan itibaren dil eğitimi almış ve bu eğitim neticesinde Latince, Yunanca, İbranice, Fransızca, İngilizce ve İtalyanca öğrenmiştir. Onu dil eğitimine sevk eden babası aynı zamanda dindar bir adamdır ve Goethe yine babasının isteğiyle dinî metinler de okumuştur.

Goethe'nin yaşamındaki en önemli olayların başında 1756-1863 yılları arasında gerçekleşen Yedi Yıl Savaşları gelmektedir. Bu savaş döneminde Goethe'nin ailesiyle birlikte yaşadığı Frankfurt'taki evleri Fransız komutanlığının emrine tahsis edilir ve evde ikamet etmeye başlayan Fransız diplomatlar Goethe'nin sanat konusundaki yatkınlığını fark ederler. Sıklıkla evlerinde gerçekleşen davetlerde küçük bir çocuk olan Goethe, döneminin ünlü sanatçılarını tanıma fırsatı bulmuştur.

Goethe, her ne kadar başka bir alanda uzmanlaşmak istese de, babasının zorlamasıyla – yazarların çoğunun derdi ortak sanırım- hukuk öğrenimi almak üzere Leipzig'e gitmiştir. Leipzig'deki canlı üniversite yaşamının tesirinde kalan ve pek çok sanatsal etkinliğe dahil olan Goethe Leipzig'de geçirdiği üç yılın sonunda derin bir ruhsal krize girmiştir. İçine düştüğü bunalımı, bir aile dostunun yardımları ve dinî metinler okumasıyla aşabilmiştir.

Goethe sağlığına kavuştuktan sonra avukatlık stajını yapmak üzere Wetzlar'a gitmiştir. Fakat buradaki vasat stajyerlik dönemi onun başarılı bir hukuk kariyeri elde edemeyeceğinin kanıtını oluşturmuştur. Esasında bu işi layıkıyla yapamayacağını daha öğrenciyken fark etmiştir lakin malum ebeveyn baskısı yüzünden bunu açıkça itiraf edememiştir. Goethe'nin yaşamında edebiyat ve hukuk kadar önemli bir başka unsur da politika olmuştur. Goethe, Weimar Dükü'nün özel danışmanlığını yapmış, maliye bakanlığına kadar yükselen bir siyasi kariyere sahip olmuştur. Fakat edebiyat Goethe için her zaman öncelikli konumunu korumuştur.

Hayatı boyunca pek çok seyahate çıkan, yaptığı bu seyahatlerden daima yenilenerek ve gelişerek dönen Goethe –bkz. İtalya Seyahati- pek çok alanda ve türde eserler verdikten sonra

1832 yılında Weimar'da hayata gözlerini yummuştur. Eserleriyse yazarının ölümünden yaklaşık iki yüzyıl sonra bile aynı istekle okunmaktadır.

Yukarıda Goethe'nin avukatlık stajı için Wetzlar'a gittiğine değinilmişti. Wetzlar'a yaptığı bu gezi Goethe'nin hem kişisel hem de edebî yaşantısı için başlı başına bir maceradır esasında. Wetzlar'da, Bremen elçilik sekreteri Kestner'le ve onun nişanlısı Charlotte Buff ile tanışan Goethe, Charlotte Buff'a âşık olur. Âşık olduğu kadının başkasıyla nişanlı olduğunu öğrenen Goethe, derin bir teessürün içine girer ve ümitsiz aşkını sanatına yansıtır. Yazıldığı dönemde Avrupa'da en çok okunan kitap mertebesine yükselen, özellikle gençlerin giyimlerine ve hatta ümitsiz aşk karşısındaki tavırlarına kadar yaşamlarına etki eden "Genç Werther'in Acıları" işte bu ümitsiz aşkın bir nevi tezahürüdür. Fakat Goethe bu eseri yazarken salt kendi acılarından yola çıkmamıştır. Wetzlar'da elçilik sekreteri olarak görev yapan Karl Wilhelm Jerusalem'in evli bir kadına duyduğu umutsuz aşk ve bu aşkın neticesinde intiharı da eseri etkileyen unsurlardandır. Yani Goethe kendi yaşadıklarıyla trajik bir ölümü göze alan Jerusalem'in yaşantısından bir başyapıt ortaya koymuştur.

Eser, ekseriyetin malumu olduğu üzere, annesinin miras işlerini çözmek adına Wahlheim olarak belirtilen yere giden Werther'in, arkadaşı Wilhelm'e yazdığı tek taraflı mektuplardan oluşan bir romandır. Wahlheim'e giden Werther, bir ressamdır ve doğaya büyük bir hayranlık beslemektedir. Romanın başlarında doğayla iç içe bir yaşam süren Werther'in Tanpınarcı bir ifadeyle söylersek terkibi sağlam bir zemine oturmuştur; yaşadığı acı bir aşk tecrübesinin hazin sonundan uzaklaşır, maddi açıdan annesini rahatlatacak bir konuyla uğraşır ve ressam olarak sanatının nüvesini veren doğanın kucağındadır. Fakat bu terkip, vapurda Nuran'ı gören Mümtaz'da olduğu gibi Charlotte'u gören Werther'de de bozulur, dağılır.

Bir baloya giderken tanıştığı Charlotte'a görür görmez âşık olur Werther, üstelik Charlotte'un nişanlı olduğuna yönelik tüm telkinlere rağmen. Eser boyunca ona yakın olmak için her fırsatı değerlendiren, Charlotte'un nişanlısı Albert'i ölümüne kıskanan Werther çözümü gitmekte bulsa da ayrılığa dayanamaz ve tekrar Wahlheim'a döner. Fakat sonrasında gerçekleşen olaylar ve aşkının karşılık bulamayışı onu intihara sürükleyecektir.

Roman, mektup roman olmasının yanında üstkurmacasal özellikler de arz eder. Eser, tıpkı bizde Tutunamayanlar romanında olduğu gibi Werther'le ilgili bulguları toplayan bir editörün çabalarının sonucunda ortaya çıkmıştır. Bir oyun olarak metni kurgulayan yazarın, editör kisvesi altında metinden bazı bölümleri çıkardığı, bazı bölümleri dipnotlarla açıkladığı görülecektir.

Goethe'nin bu eseri yüzeysel bir değerlendirmeye bir imkânsız aşkın öyküsü olarak okunabilir. Fakat eserin alt metninde insanların yükselmek ve yöneticilerin yakınında olabilmek için ne denli onurlarından feragat edebilecekleri de eleştirilmiştir. Yine bu eser, Alman edebiyatının şahsına münhasır bir dönemi olan ve Türkçeye *Fırtına* ve *Coşku* olarak aktarılması mümkün olan Sturm und Drang döneminin zirvesidir. Alman edebiyatında bu dönem, Jean Jacques Rousseau'nun görüşleri doğrultusunda doğaya dönüşün öne çıkmasıyla açıklanabilir. Rousseau, ilerleme ve gelişme odaklı Aydınlanma ile birlikte ahlaksızlığın ve kötülüğün yükselişe geçtiğini, insanın Tanrı'nın verdiği formdan uzaklaşarak bilim ve akılla değerini yitirdiğini düşünür ve kurtuluşun tabiata dönüşte saklı olduğuna değinir.

Eserde de bu bağlamda, mutluluğu doğada bulan bir sanatçının varlığı söz konusudur. Ayrıca bu dönem Kant estetiğinin de etkisiyle dehanın yükseldiği bir zaman dilimidir. Bilindiği üzere Kant, sanatçının taklitçi olduğu düşüncesinin yerine dehayı önceler. Sanatçı ona göre deha

sahibidir. Kant'ın bu yaklaşımının da etkisiyle döneme verilen bir diğer ad da Deha Çağı'dır. Kısaca tekrarlamak gerekirse, Werther'in kalbi saf bir romantizmin izlerini taşır. Doğadaki tamlik ve kusursuzluk onu cezbeder, değersiz bulduğu ilerleme, akıl ve rasyonalite gibi olgulardan kaçır.

Eser boyunca Werther ve Charlotte'un ya da romanda sıklıkla kullanıldığı haliyle Lotte'nin kitap okuma seansları dikkat çekmektedir. Werther, Lotte'ye bir İrlanda destanı olan Ossian'dan kendi çevirdiği parçaları okur. Ayrıca eserde yine bir başka kitabın varlığı da söz konusudur ve bu kitap varlığıyla anlam katmanını da zenginleştirir. Werther'in intihar ettiği odada bulunan masanın üzerinde On sekizinci yüzyıl Alman edebiyatının önemli isimlerinden bir diğeri olan Gotthold Ephraim Lessing'in *Emilia Gallotti* adlı kitabı bulunur. Bu kitap, tıpkı Goethe'nin Genç Werther'in Acıları adlı eserinde olduğu gibi imkânsız bir aşkın sonucunda babası tarafından öldürülen bir kızın yaşamını konu alır. Alman edebiyatının belki de ilk metinlerarası göndermesi de bu şekilde gerçekleşmiş olacaktır. Fakat iki eserdeki intiharlar arasında keskin bir nitelik farkı vardır; Lessing'in dramasında Emilia kendi onuru için babasından kendisini öldürmesini isterken Werther kendisinden çok Lotte'nin onurunu düşünerek Albert'le aralarından çekilir.

Goethe'nin bu eseri çoğu zaman bilinçsizce bilindik anlamda romantizmin hudutları içinde değerlendirilmektedir. Oysa eser yukarıda da anıldığı gibi Sturm und Drang akımının sınırları içindedir. Dönemsel kısıtlamaların yapaylığının yanı sıra Goethe, kendisini hiçbir zaman bir romantik olarak nitelememiş ve romantizmi bir hastalık olarak görmüştür. Eser, içerdığı doğa övgüsünün yanı sıra duygulara olan aşırı güvenin de eleştirisini yapar. Yani bir nevi Goethe'nin Alman klasisizminin önemli figürlerinden biri olarak görülmesini sağlayan ölçü ve denge gibi vurgular bu metinde yapılmıştır.

Genç Werther'in Acıları, döneminin gelenekleriyle uyum gösteremeyen ve sıkıntılar yaşayan gençlerinin ruh halini derinden etkilemiştir. Dönemin erkekleri, tıpkı Werther gibi sarı yelekler giymeye başlamış ve bu dönemde intiharlar artmıştır. Ayrıca bu eser devam niteliğindeki başka eserlerle de dünya edebiyatının gündeminde kalmıştır. Sıkı bir Goethe hayranı olan Thomas Mann, *Lotte Weimar*'da adlı romanını bu eserden aldığı ilhamla yazmış, yirminci yüzyıl Alman edebiyatı yazarlarından Ulrich Plenzdorf da yine bu eserden hareketle *Genç W.'nin Yeni Acıları* adlı romanını kaleme almıştır. Ayrıca dünya edebiyatının bir başka ölümsüz eseri olan *Frankenstein*'de de Dr. Frankenstein tarafından yaratılan yaratığın Genç Werther'in Acıları okuması ve yaratıcısından kendisine eş olacak bir kadın yaratmasını istemesi ilginçtir.

Genç Werther'in Acıları'nı ilk okuduğumda lise çağlarında bir delikanlıydım. Kitabın üzerimdeki tesiri o kadar yoğun olmuştu ki yakın arkadaşlarımdan birinin kız arkadaşına ortada hiçbir sebep yokken âşıkımışım gibi hissetmeye çalışıp bir süre sonra bu saçmalığa kendimi iyice inandırmıştım. Amacım Werther'in çektiği gibi soylu acılar çekmekti. Tabii sonuç gerçek bir fiyasko oldu lakin detaylar bu yazının konusu değil elbette...

Goethe'nin bir diğeri büyük eseri de *Faust*'tur şüphesiz. Geçmiş, gerçekliği tam olarak bilinmeyen bir simyacıya dayandırılan Faust motifi pek çok yazar tarafından kullanılmıştır. Goethe bu eserinde bilimle kendini kuşatan Faust'un doğayı da anlama çabasına ve bu çabanın yarattığı trajik sona dikkat çeker. Eser, doğa ve kültür zıtlığının tam ortasına düşen bireyin dengeyi kuramaması nedeniyle ölümünü anlatan bir başyapıttır. Mephistopheles'e ruhunu satan Faust'un amacı evrenin sırrına vâkıf olabilmektir. Faust tipi Goethe'den önce Marlowe tarafından kullanılmışken Goethe'den sonra Thomas Mann'ın *Doktor Faustus* eserinin

merkezine yerleştirilmiştir. Daha sonraları da "ruhun şeytana satılması" metaforu edebiyattan sinemaya hatta resme pek çok sanat dalında karşımıza çıkmaktadır. Ancak tüm bu eserler içinde kanımca en nitelikli ve etkileyici olanı elbette Goethe'nin Faust'udur.

1808'de yayımlanan bu eser, Faust karakterinin ruhsal çatışmalarını ve arayışlarını konu alır. Faust, bilgiye ve deneyime olan doyumsuz arzusu nedeniyle Mephistopheles ile bir anlaşma yapar ve onun yardımıyla dünya ve insan doğası hakkında derin bir anlayış elde etmeye çalışır. Ancak bu anlaşma sonunda Faust çok büyük trajediler yaşar. Goethe'nin "Faust"u, insan doğasını, sınırlılıklarını ve kendini bulma sürecini derinlemesine ele alır. Ayrıca eser, dinî, felsefî ve ahlaki konuları da ele alır ve insanın kendi doğasını anlamak için ne kadar ileri gidebileceğini sorgular.

Faust'un şeytanla yaptığı anlaşma, güç, zenginlik ve gençlik gibi dünyevi arzuları tatmin etmek için gerçekleştirilen bir çaba olarak yorumlanabilir. Mephistopheles karakteri ise insanın içindeki karanlık ve kötülük arketipini temsil eder. Faust'un ruhu üzerindeki etkisi, insanın iyilik ve kötülük arasındaki çatışmayı ve özgür iradesini anlamaya çalışırken karşılaştığı zorlukları vurgular.

Kitaptaki bir diğer bir tema ise aşktır. Faust'un Gretchen adlı genç bir kadına duyduğu aşk, eserin önemli bir bölümünü oluşturur ve aşkın insanın ruhunu nasıl değiştirebileceğini ve kurtarabileceğini gösterir. Ayrıca, "Faust"ta dinî ve metafizik unsurlar da bulunur. Faust'un ruhunu kurtarma umudu ve Tanrı'ya olan inancı, eserin temel dinamiklerindendir. Bu, eserin derinlemesine bir dinî arayışı ve insanın kaderini ve ölüm sonrası varlığını sorgulamasını sağlar. "Faust" çok sıkı toplumsal eleştiriler de içerir. Dönemin siyasi, sosyal ve kültürel koşullarına göndermeler yaparak insanın çevresiyle olan ilişkisini ve toplum içindeki yerini sorgular. Sonuç olarak, "Faust" sadece bir trajedi olarak değil, aynı zamanda insanın doğasını, ahlaki değerlerini, bilgi arayışını, aşkı ve yaşamın anlamını sorgulayan derinlikli bir eser olarak edebiyat tarihinin ölümsüz klasiklerinden biri olmayı sonuna kadar hak etmektedir.

Goethe'nin en önemli eserlerinden biri olan *Doğu Batı Divanı*'nda yazarın Doğu'nun dünyasına, kültür ve medeniyetine gösterdiği ilginin ve saygının en açık göstergesidir. Fars şiirine, bilhassa Farsçanın gelmiş geçmiş en büyük şairi olan Hafız'ın şiirlerine derin bir hayranlık duyan Goethe, bu hayranlığın da tesiriyle Doğu'ya ait bir edebî gelenek olan "Divan" türünde bir eser yazmaya girişmiş ve ortaya "Doğu Batı Divanı" çıkmıştır. Bu kitap dışında da yazarın Doğu düşüncesine, İslamiyet'e, Hz. Muhammed'e ve Doğu'ya dair pek çok hususa yönelik düşüncelerini görebileceğimiz yazıları mevcuttur.

Elbette Goethe ile ilgili olarak yazılacak bir yazının sonu gelmeyecektir. 83 yıllık yaşamında pek çok eser veren, Doğu ile Batı arasında bir sentez kurmaya çalışan, Wilhelm Meister'le birlikte gelişim romanını ortaya koyarak bir anlamda Tanrı buyruğundaki insandan kendi kader çizgisini yaratan insana geçişi anlatan bir yazarın eserleri de yaşantısı da derinlemesine ve detaylı olarak irdelenebilir.

Ali Lidar, "Dünya Edebiyatının Temel Taşlarından Biri: Johann Wolfgang von Goethe"

<https://www.fikirtepemedya.com/kultur-sanat/dunya-edebiyatinin-temel-taslarindan-biri-johann-wolfgang-von-goethe/> (Yayın Tarihi: 20 Nisan 2024).